

9 Seznam příloh

- 9.1 Metodika 3A – anotace, analýza, alterace
- 9.2 Didaktický potenciál textu
- 9.3 Drama v čítankách
- 9.4 Texty *Ze života hmyzu*
- 9.5 Pracovní list
- 9.6 Pracovní role
- 9.7 Analýza vybraných literárněteoretických kategorií
- 9.8 Práce kulisáka
- 9.9 Černá historka

9.1 Metodika 3A – anotace, analýza, alterace

Anotace–analýza–alterace výukových situací (Janík, 2016, 242–243):

„(1) Anotace

1.1 Kontext výukové situace – cíl, téma, návaznost obsahu

1.2 Didaktické uchopení obsahu – činnosti učitele a žáků

(2) Analýza

2.1 Strukturace obsahu – rozbor s

využitím konceptového diagramu

2.2 Rozbor transformace obsahu s výhledem k alteraci

(3) Alterace

3.1 Posouzení kvality

3.2 Návrh alterace a její přezkoumání

Anotace výukové situace

Anotace výuky shrnuje nejdůležitější poznatky o pozorované výuce a přináší tím základní informace o kontextu (nadřazeném celku) probíraných situací. Cílem anotace je umožnit čtenáři ‚vidět‘ výuku jako celek, aby pak lépe porozuměl analýze jednotlivých situací.

Anotace výukové situace má dvě součásti:

Ad 1.1: Kontext výukové situace – cíl, téma, návaznost obsahu: Zahrnuje (předpokládaný) cíl výuky a hlavní nadřazený pojem (vyjádřen jedním slovem nebo víceslovným spojením), který obsahově vymezuje činnost žáků ve výuce a přiřazuje ji do určitého oboru anebo kulturní oblasti. Charakterizuje vazby mezi obsahem hospitované výuky a výuky, která jí předcházela. Lze na ně usuzovat z doprovodných textů anebo z programového úvodního vystoupení učitele či přímo z průběhu výuky.

Ad 1.2: Didaktické uchopení obsahu – činnosti učitele a žáků: Zahrnuje popis ‚obrazu hodiny‘ z pohledu učitele, tj. jak učitel rozvrhl obsah, jaké sledoval cíle a jakým způsobem zprostředkoval obsah žákům, a popis z hlediska toho, čím se zabývali žáci – co konkrétně dělali, jaké úkoly plnili a jak je plnili. Výklad je rozvíjen od důsledné analytické práce s obsahem, a teprve od ní je odvozován výklad ve vztahu ke kompetencím.

Analýza výukové situace

Rozbor vybrané situace založený na metodice konceptové analýzy (...) přináší charakteristiku sledované situace s ohledem na cíle (...). Rozbor je soustředěn na vystižení obsahové struktury výuky, jejích hlavních složek a vztahů, s ohledem na přínos výuky pro žáky a na její vztahy ke kulturním – oborovým – kontextům, ze kterých výuka čerpá.

Analýza výukové situace má dvě součásti:

Ad 2.1: Strukturace obsahu – rozbor s využitím konceptového diagramu: Zahrnuje konceptový diagram – grafické vyjádření práce s učivem; týká se nejdůležitějších úloh řešených v průběhu sledované výuky. (...)

Ad 2.2: Rozbor transformace obsahu s výhledem k alteraci: Zahrnuje výklad vybrané situace s ohledem na problém vztahu mezi rozvíjením kompetencí a osvojováním učiva. Výklad je veden s představou alterace rozbírané výukové situace.

Alterace výukové situace

Tato část je klíčová s ohledem na vztah mezi hodnocením kvality výuky a jejím zlepšováním v duchu reflektivní praxe. Uvádíme v ní vyhodnocení úrovně kvality situace a návrh zlepšující alterace spojené s úvahou o případné problematičnosti alterace (problém s alterací). Jedná se o to, že obvykle platí výše zmiňovaný ‚zákon zachování potíží‘, takže navržená alterace může vést ke zlepšení v jednom směru, ale v jiném může výuku komplikovat. Platí to zejména u náročnějších situací výuky.

Alterace výukové situace má dvě součásti:

Ad 3.1: Posouzení kvality: Zde je prezentována kategorizace výukové situace na škále kvality: selhávající, nerozvinutá, podnětná, rozvíjející (...). Tento krok je spojen se zdůvodněním, proč byla daná situace kategorizována tak či onak.

Ad 3.2: Návrh alterace a její přezkoumání: Zahrnuje návrh zlepšujících alterací s ohledem na řešený problém vztahu mezi učivem a kompetencemi a objasnění důvodů návrhu. Navazuje co možno objektivní vysvětlení, proč učitel (by) učitel navrženou alteraci nepoužil (není to vždy jen proto, že na alteraci nepomyslel, ale nevyužil ji možná z nějaké jiné příčiny, která by měla být předmětem rozboru).“

„Míru kvality posuzovaných situací výuky jsme rozdělili do čtyř základních úrovní: (1) selhávající, (2) nerozvinutá, (3) podnětná, (4) rozvíjející. Vycházeli jsme přitom z faktu, že každá reálná situace výuky může mít určité předpoklady k dosahování cílů a rozvíjení kompetencí, pokud v ní žáci mají příležitost učit se odpovídajícímu obsahu. Situace se však navzájem prokazatelně liší v míře přínosu pro žáky s ohledem na sledovaný cíl. Míra tohoto přínosu je vyjádřena výše uvedenými čtyřmi úrovněmi. Nejvyšší úroveň kvality (4 – rozvíjející) nevyžaduje zlepšení. Při hospitačním rozboru tedy není zapotřebí navrhovat její alterace – změny, které mají výuku zkvalitnit. Naopak, čím nižší je odhadovaná úroveň kvality výuky, tím naléhavější je potřeba navrhovat alterace pro překonání problémů. V praxi se to projevuje tím, že hospitující kolega musí učiteli více radit a pomáhat najít lepší řešení.“ (Janík, 2016, 234)

Schéma operacionalizovaných kategorií pro posuzování kvality výukových situací

	základní pojmy nebo dovednosti	analýza a porozumění obsahu	zobecnování, aplikace, metakognice	naléhavost alterací
Selhávající	-	-	-	+++
Nerozvinutá	+	-	-	++
Podnětná	+	+	-	+
Rozvíjející	+	+	+	-

Tabulka (...) ukazuje základní strukturu analýzy a hodnocení výukových situací z hlediska spojení mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva. Praktické užití principů tabulky vyplývá z níže uvedených popisů modelových situací výuky. Dále podrobně popisujeme rozebíráme typické charakteristiky situací výuky s ohledem na kvalitu zvládnutí vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva. Popis a rozbor se opírá o poznatky z našich předcházejících výzkumů (Knecht et al., 2010; Janík, Slavík, & Najvar et al., 2011). Při rozbořech se v situacích jmenovitě nerozlišují fáze výuky (motivace, expozice, fixace, diagnóza, aplikace apod.), berou se však v úvahu při rozboru z hlediska propojení mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva.“ (Janík, 2016, 235)

„**Selhávající situace** se vyznačuje tím, že pro žáky nemá zjevný přínos ani v základních rovinách poznávání. V nejhorsím případě je příčinou toho buď naprostá nekázeň žáků, kteří se nevěnují učení, nebo rezignace učitele na vyučování, někdy kombinace obojího. V méně závažných případech se jedná o důsledek didaktických nedostatků ve vyučování, které mají nepříznivý důsledek na kvalitu výuky. Za určitých okolností může být výuka pro žáky motivující, ale bez pozitivního vyústění pro kvalitu žákovského učení a rozvíjení kompetencí.

Při pilotních analýzách hospitované výuky byl určen jeden společný důvod selhávání kvality: vlastní činnost a vzájemná komunikace žáků nejsou didakticky kvalitně provázány s konstruovaným a osvojováním učiva (pojmu). To znamená, že výuka nevykazuje integritu anebo ji vykazuje v nepostačující míře. V hospitačních záznamech jsme rozlišili dva typické projevy selhávajících situací.

Zprv se jedná o fenomén, který byl pojmenován *odcizené poznávání* – učitel nahrazuje poznávací aktivity žáků vlastním výkladem a vlastním hodnocením činností (nadměrný objem učitelské komunikace na úkor žákovské činnosti a komunikace). Příčinnou selhávání bývá (a) nepoměr mezi složitostí úlohy (velký objem a složitost učiva) a didakticky nedostatečně propracovanými podmínkami

jejího řešení (nedostatek času, nízká přizpůsobivost možnostem žáků) nebo (b) nepostačující koncepce (pojmová) analýza učiva – učitel dost dobře didakticky nerozumí vztahům mezi činností žáků a pojmy pro vyšší úroveň analýzy a zobecňování. Ve výuce se daný typ situací projevuje nadměrnou verbální aktivitou učitele, komunikace žáků je naopak nízká a její příspěvek k porozumění učivu a k jeho zobecňování je nepostačující jak v objemu, tak ve vzdělávací kvalitě. Typickým doprovodným jevem odcizeného poznávání bývá nízká autonomie žákovského hodnocení – i hodnocení je žákům ‚odcizeno‘ a ve výuce s ním zachází pouze vyučující, žáci nejsou vedeni, aby si uvědomovali důsledky vlastního hodnocení pro kvalitu prováděné činnosti a pro poznávání.

Zadruhé se jedná o fenomén, který byl pojmenován *utajené poznávání* – poznávací procesy žáků při jejich vlastní aktivitě jsou odtrženy od rozvíjení znalostí základních pojmů, takže žáci nerozumějí tomu, co dělají, neuvědomují si dost dobře, co se učí a nemohou rozpoznávat poznávací přínos výuky. Tento druh situací je příznačný pro výuku s užitím metod, které by při povrchním pohledu mohli podporovat propojení mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva, jsou však použity jen formálně, bez vazby metody na obsah a na cíle.

Žáky může v těchto případech výuka bavit, ale nic nebo jen málo se naučí. Příčinnou selhávání bývá, nepostačující analýza učiva ze strany učitele. Učitel didakticky nezvládá souvislosti *metoda – obsah – cíl*. Následkem toho žáci zacházejí s pojmy pouze jako s obsahově prázdnými slovy k zapamatování, tj bez uvědomělé vazby na osobní zkušenosti, na vlastní poznávací proces a na kritickou argumentaci v různých osobních, sociálních a kulturních souvislostech.

V případě selhávajících situací je naléhavost alterací velmi vysoká.

Pro **nerozvinuté výukové situace** je charakteristické, že výuka poskytuje žákům příležitost osvojovat si základní poznatky. Tyto poznatky žáci mohou prokázat v odpovídajících úkolových testových situacích tak, že si je aktivně vybavují a užívají je. Výuka může být pro žáky motivující, důsledek pro spojení mezi rozvojem klíčových kompetencí a osvojováním učiva je slabý. V nerozvinutých situacích se žáci sice učí základním dovednostem, poznatkům nebo pojmům, setrvávají však na úrovni základního nácviku. Nerozvinuté situace nevedou žáky k hlubšímu porozumění ani k zobecňování nebo aplikacím. Proto jsou jen málo přínosné pro zvládnutí vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva.

Příčiny nerozvinutých situací jsou následující. Omezení výuky na relativně nejnižší úroveň poznávacích procesů (tj. pamětní osvojování pojmů bez hlubších interpretací a bez důrazu na souvislosti, nedostatek kritického myšlení, usuzování, vysvětlování apod.): zanedbání argumentace ve skupině, zanedbání sociální konstrukce poznávání: nedostačující zobecňování nad rámec dané vzdělávací situace, chybí objeňování širších souvislostí.

Z nerozvinutých situací lze prostřednictvím alterací dospět k podnětným situacím. Naléhavost alterace je vysoká.

Pro **podnětné výukové situace** je charakteristické, že výuka poskytuje žákům příležitost k rozebírání předložených témat, ke klasifikacím, hodnocení a k poučení se z chyb. Vede žáky k usuzování, vysvětlování a odvozování závěrů opřených o základní poznatky. Tyto poznávací předpoklady žáci mohou prokázat v odpovídajících úkolových (testových) situacích tak, že si je adekvátně vybavují a s porozuměním je užívají. Výuka může být pro žáky motivující s pozitivním důsledkem pro spojení mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva.

Učitelé v podnětných situacích žáky vedou k přemýšlení o probíraném učivu, podněcují je k analyzování obsahu, k vysvětlování, parafrázování, uvádění rozmanitých příkladů apod.

S ohledem na zvládnutí vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva není v podnětných situacích kladen postačující důraz na zobecňování v širších sociálních nebo kulturních souvislostech nebo na náhled na vlastní poznávací postupy (metakognice, myšlení vyššího řádu).

Podnětné situace jsou vhodným předstupněm pro rozvíjející situace, tj. pro zvládnání vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva, Podnětné situace dokážou připravovat jen učitelé s dostatečnou znalostí svého oboru a dobrými didaktickými předpoklady, Naléhavost alterací je nízká. Relativním nedostatkem s ohledem na zvládnání vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva je však menší zřetel k aplikacím do praxe a k zobecňování napříč mezi různými obory anebo nedostatečný ohled na žákovskou metakognici (sebepoznávání, rozvíjení kompetence k učení apod.).

Důvodem nebývá didaktická chyba jako v předcházejících úrovních kvality, ale nedostatek záměrného soustředění na mezipředmětové zobecňování, rozvíjení kompetencí k učení, k řešení problémů anebo jiné nejvyšší úrovně zvládnání vztahů mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva. Učitel na tuto vyšší úroveň při plánování a vedení výuky ‚nepomyslí‘, nevěnuje jí pozornost.

Rozvíjející situace k tomu, aby s patřičným porozuměním zobecňovali osvojené poznatky a dokázali je aplikovat na různé typy situací buď přímo v mimoškolní realitě, anebo v modelových školních činnostech, které jsou jim blízké; aby získávali náhled na vlastní činnost a rozuměli vztahům mezi sebou samým a svým sociálním, kulturním nebo přírodním prostředím. Tyto kompetence žáci mohou prokázat v odpovídajících úkolových (testových) situacích a dokážou přiměřeně ke svému věku objasnit jejich smysl v širších společenských, kulturních, ekologických aj. souvislostech. Výuka je pro žáky motivující s pozitivním důsledkem pro spojení mezi rozvojem kompetencí a osvojováním učiva. Rozvíjející situace vedou k rozvíjení zastřešujících schopností a dovedností: komunikovat, řešit problémy, argumentovat, týmově pracovat, být kreativní, motivovat a vést lidi, mít předpoklady a motivaci ke vzdělávání, učit se rozumět svým vlastním způsobům práce, myšlení a součinnosti s ostatními lidmi. Rozvíjející situace plynule navazují na dosavadní předpoklady žáků: staví na tom, že žáci ovládají méně náročné úrovně práce s obsahem a dovedou je příhodně aplikovat v různých souvislostech a situacích. Alterace zde nejsou zapotřebí, nebo představují pouze jinou variantu téže úrovně kvality. Rozvíjející situace mají všechny předpoklady pro zvládnání vztahů mezi rozvojem klíčových kompetencí a osvojováním učiva. Učitelé je mohou připravit a zvládat jen při výtečné znalosti svého oboru s výbornými didaktickými předpoklady. V tomto typu situací se uplatňuje jak zřetel k aplikacím do praxe a k zobecňování napříč různými obory, tak ohled na žákovské sebepoznávání, rozvíjení kompetence k učení apod. Příklady rozvíjejících situací, které níže uvádíme, jsme pro lepší přehlednost rozčlenili do dílčích okruhů: zobecňování, aplikace, metakognice. Ve výuce však tyto okruhy na sebe těsně navazují anebo jsou integrovány. (ibid., 236–238)

9.2 Didaktický potenciál textu

Čeho si v textech pro výuku všímat?

- 1) Smysl textu a autorský záměr: o co důležitého v textu jde
 - poselství textu – proč je cenné, že tento text vůbec existuje?
 - velká/nosná myšlenka – jaké je shrnutí hlavního poznatku z textu?
 - hlavní pojmy – o které jevy a souvislosti v textu jde?
 - zásadní otázky – která otázka stála na začátku a text na ni dává odpověď?
- 2) Čtenář a text:
 - co v obsahu (tématu i myšlenkách a záměrech) souvisí se životem žáka: co už zažil, i co by uznal, že se mu může stát
 - co v textu souvisí s dosavadními poznatky žáků v naší třídě v daném vyučovacím předmětu
 - čím obsah i jeho zpracování odpovídá žákově vyspělosti (osobní i znalostní) nebo ji překračuje,
 - z čeho v textu poznáme, komu je text určen, koho může zaujmout, komu být prospěšný,
 - čím může být text pro žáka důvěryhodný a čím ne
- 3) Žánr textu a způsob autorova podání:
 - které rysy v textu bychom měli chápat vcelku (tj. jak jsou vybrány a uspořádány motivy/údaje, jaké typy postav účinkují v beletristickém textu, jak text postupuje od začátku směrem ke konci, jak souvisí zvolený jazyk i formát textu s jeho obsahem, který žánr – tj. který soubor typických postupů a prvků – autor využívá, jak je v textu projeven autorův postoj ke sdělení nebo k adresátům)
 - čím text navazuje na zvyklosti písemného sdělování, tj. které žákovy znalosti a zkušenost z četby mu pomohou k tomu, aby tomuto textu lépe porozuměl a pochopil jeho smysl)
 - jaký je autorův postoj k tomu, co nám sděluje (zda se k tomu staví vážně a věcně, nebo zábavně, nebo s odstupem, zda nás chce spíše provokovat, anebo ujišťovat atd.)
- 4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění kterým klíčovým místům (kterým výrazům nebo konstrukcím) musí žák dobře porozumět, aby dobře pochopil text,
 - které jazykové znalosti a řečové dovednosti pro porozumění takovým místům čtenář potřebuje,
 - která místa mohou být pro čtenáře matoucí a čím to je,
 - jak slouží smyslu a záměru textu i čtenářovu porozumění jazykové a tvůrčí prostředky, kterých autor použil (Šlapal – Košťálová – Hausenblas, 2012, 81–82)

9.3 Drama v čítankách

Vyjádřili jsme se, že se žáci s dramatem příliš nesebkávají, abychom tuto hypotézu prověřili, provedli jsme analýzu tří řad čítanek pro základní školu a dvou řad pro střední školu, konkrétně šlo o čítanky z nakladatelství SPN, *Fraus* (stará i nově revidovaná verze) a *Alter* pro základní školu a čítanky pro první ročníky střední školy, *Fraus* či řada „v kostce“ od nakladatelství Fragment.

Čítanky nakladatelství *SPN* za čtyři roky představují úryvky z devíti dramát, jedno v sedmém ročníku, v osmém a devátém ročníku vždy po čtyřech. V sedmém ročníku jde o drama *Johanes doktor Faust* K. Bednáře (Soukal, 2007), v osmém ročníku o příklady klasického literárního kánonu světové literatury – a to Plautův *Lišák Pseudolus* v podání J. Skácela, Hrubínova *Kráska a zvíře*, Moliérův *Lakomec* a *Cyrano z Bergeracu* E. Rostanda (Soukal, 2008a). Česká dramata se objevují v devátém ročníku, konkrétně jde o *Ze života hmyzu* bratří Čapků, drama Voskovce a Wericha, tvorba J. Suchého a J. Šlitra a ukázka Divadla Járy Cimrmana L. Smoljaka a Z. Svěráka. (Soukal, 2008b) Texty jsou spíše dlouhé, což může učitele odrazovat od čtení. Zřetelně převažuje komedie nad tragédií, můžeme však říct, že čítanky SPN poskytují alespoň základní uvedení do dramatu. Podotkněme, že právě ukázkou hry *Ze života hmyzu* jsme se při výběru čteného textu inspirovali a zvolili ji rovněž. Z čítanek pouze SPN pro základní školy a dále středoškolská učebnice *Zásobník textů a otázek 3* (Matinková, 1993) jsou jediné učebnice, v nichž jsme ukázkou z této hry našli.

Čítanky nakladatelství *Fraus* zahrnují jen pět dramatických textů, navíc v revidovaných čítankách nové generace je jejich počet i délka natolik zredukována, že začíná být sporné, zda žáci budou mít s dramatem vůbec zkušenosti. V sedmém ročníku se ve staré verzi objeví *R.U.R.* Karla Čapka, dále Drdovy *Dalskabáty, hříšná ves* (Lederbuchová – Beránková – Brož, 2004), v osmém ročníku *Král Oidipús a Antigóné* od Sofokla, Kožíkova *Balada o Tristanovi a Isoldě* (Lederbuchová – Stehlíková, 2005), v devátém ročníku *Bílá nemoc* Karla Čapka (Lederbuchová – Stehlíková, 2006). Proti SPN pracuje *Fraus* s méně reprezentativním vzorkem, obsahuje zřetelnou tragédii, ale postrádáme výraznější komedii.

V čítankách *Alter* je devět ukázek, v šestém ročníku Jiráskova *Lucerna* (Bradáčová, 1998), v sedmém ročníku Uhdeho *Balada pro banditu* a Zeyerova hra *Radúz a Mahulena*, překvapivě rovněž *Romeo a Julie* W. Shakespeara (Lískovcová – Bradáčová, 1999), v osmém Moliérova *Hraběnka z Nouzova* a Byronův *Manfréd* (Horáčková – Rezutková, 2000), v devátém ročníku pak *Julietta* podle G. Neveuxe od B. Martinů, Čapkova hra *R.U.R.*, a ukázka z Riceova muzikálu *Jesus Christ Superstar* (Lískovcová – Rezutková, 2001).

Základní škola dává přednost čtivosti a zajímavosti tématu pro pubescentní čtenáře před literárním významem, s opačným přístupem se setkáváme na středních školách. Ve *Scientii* i v čítance „v kostce“ od Fragmentu objevujeme v prvním ročníku převážně antické, renesanční, klasicistní a preromantická dramata (zejm. Euripides, Aischylos, Sofokles, Shakespeare, Molière, Schiller). (Hashemi, 19996; Sochrová – Kantorek, 2007)

Malé množství dramatických textů v čítankách pro základní školy nás nijak nepřekvapuje, přesto v případě střední školy jsme jich čekali více. Zjistili jsme, že první díl čítanky „v kostce“ uvádí jen dvě ukázky ze Shakespearových her a další významní autoři mají rovněž po dvou, někdy i po jednom úryvku. Potvrdili jsme však, že první dramata se objevují hned v úvodu střední školy a často i v povinné četbě, aniž by byl žák na jejich četbu blíže připraven.

9.4 Texty Ze života hmyzu

9.4.1 Text A: Cvrčkovi a Chrobačka

(část 2. aktu)

Před čtením si rozdělte role.

- Cvrčková
- Cvrček
- Tulák
- Chrobačka
- Lumek
- Scénické poznámky

HLAS (za scénou): Pozor, ženuško, pozor, ať neklopýtneš. Už je to tu, už je to tu: náš byteček, náš nový domeček! Ach pozor! Neublížila sis?

ŽENSKÝ HLAS: Ne, Cvrčku, ty jsi směšný.

MUŽSKÝ HLAS: Ale miláčku, musíš být opatrná. Když čekáš rodinku...

(Vyjde Cvrček a Cvrčková v pozhnaném stavu.)

CVRČEK: A teď otvírat kukadla. Tak... tady! Jak se ti tu líbí?

CVRČKOVÁ: Ach Cvrčku, jak jsem unavena!

CVRČEK: Sedni si, sedni, dušičko, sedni si. Počkej, hezky pomaloučku, tak.

CVRČKOVÁ (usedá): Ta dálka! A to stěhování! Ne, Cvrčku, ty nemáš rozum.

CVRČEK: Hihhi, maminko, kukuč! Mámo! Mamuško! Maminečko!

CVRČKOVÁ: Ale nezlob, ty ošklivý!

CVRČEK: Ale milánku, když mám takovou radost! Považ těch cvrčičátek, toho křiku, toho cvrkání, hihhi! Ženuško, já se zblázním radostí.

CVRČKOVÁ: Ty... ty... hlupáčku! Kuk, táto, hihhi!

CVRČEK: Hihhi! A jak se ti tu líbí?

CVRČKOVÁ: Pěkně. Tohle je náš nový dům?

CVRČEK: Naše hnízdečko, naše vila, náš krámeček, naše, hihhi, rezidence.

CVRČKOVÁ: Bude tu sucho? Kdo to stavěl?

CVRČEK: Panečku, tady bydlel jiný cvrček.

CVRČKOVÁ: Ale? A proč se odstěhoval?

CVRČEK: Hihhi, jo, ten se odstěhoval! Ten se odstěhoval! Že nevíš kam? Hádej hádej hádači!

CVRČKOVÁ: Nevím. Ach bože, to trvá, než ty něco řekneš! Honem, Cvrčku!

CVRČEK: Tak tedy – včera si ho napíchl ťuhýk na trn. Namouduši drahoušku, skrz naskrz. Jen si to považ! Takhle tam třepe nožičkami, vidíš? Hihhi, ještě je živý. A já hned: No tohle bude něco pro nás! To se postěhujeme do jeho bytečku! Jemine, to je štístko! Hihhi, co tomu říkáš?

CVRČKOVÁ: A ještě je živý? Hu, to je hrůza!

CVRČEK: Vid'? Ó my máme nějaké štěstí! Tralala, tra tra, tralala, tralala tra. Počkej, hned si sem pověsíme tabulku. (Vyndá z rance štít s nápisem CVRČEK, HUDEBNINY.) Kam ji mám pověsit? Asi tak? Víc napravo? Víc nalevo?

CVRČKOVÁ: Trochu výš. A říkáš, že ještě třepe nožičkami?

CVRČEK (zatlouká a ukazuje): Říkám ti: takhle.

CVRČKOVÁ: Brr. Kde to je?

CVRČEK: Chtěla bys to vidět?

CVRČKOVÁ: Chtěla. Ne, nechtěla. Je to strašné?

CVRČEK: Hihhi, to se ví. Dobře visí?

CVRČKOVÁ: Dobře. Cvrčku, mně je tak divně –
CVRČEK (běží k ní): Jemináčku, snad už... tvá hodinka...
CVRČKOVÁ: Jdi ty! Úhuhu, já se toho bojím!
CVRČEK: Ale maminečko, kdo by se bál? Hihhi, vždyť to dovede každá panička!
CVRČKOVÁ: Jak můžeš tak mluvit! (Rozpláče se.) Cvrčku, budeš mne mít vždycky rád?
CVRČEK: To se rozumí, dušičko! Jejej, jen neplakat! Ale mamko!
CVRČKOVÁ (vzlyká): Ukaž, jak škubá nožičkami?
CVRČEK: Takhle.
CVRČKOVÁ: Hihi, to musí být k smíchu.
CVRČEK: Nonono, tak vidíš, už je po pláči. (Usedne k ní.) Počkej, jak si to tady pěkně zařídíme; a jak se trochu zmůžeme, dáme si sem...
CVRČKOVÁ: ... záclonky!
CVRČEK: Záclonky taky. Hihhi, to se rozumí že záclonky! Ne, jaká ty jsi moudrá! Dej mně hubičku!
CVRČKOVÁ: Ale pust'! Jdi, ty nemáš rozum!
CVRČEK: Se ví, že ne! (Vyskočí.) Hádej, co jsem koupil?
CVRČKOVÁ: Záclonky!
CVRČEK: Ne, něco menšího. (Hledá po kapsách.) Kampak jsem to...
CVRČKOVÁ: Honem, ukaž, ukaž!
CVRČEK (vytáhne z každé kapsy dětskou řehtačku a zvoní oběma rukama): Cvrky, cvrky, cvrk.
CVRČKOVÁ: Ne, to je roztomilé! Cvrčku, dej to sem!
CVRČEK (zvoní a zpívá):
Narodil se malý
Cvrčiček, Cvrčiček, Cvrčiček,
u postýlky mu stáli
maminka, mamka, tatíček,
oba dva k sobě hlavy
strkali, strkali, strkali,
aby mu pěkně k spaní
cvrkali, cvrkali, cvrkali. Hihhi.
CVRČKOVÁ: Půjč mně je, honem! Ach tat'ko, já se už těším!
CVRČEK: Tak poslyš, musím to teď trochu oběhnout, víš? Ohlásit se, zaťukat tady, zaťukat tam...
CVRČKOVÁ (zvoní a zpívá): "Cvrkali, cvrkali, cvrkali..."
CVRČEK:... Trošku se uvést, navázat, omrknout se... Dej mně jednu řehtačku, budu si cestou cvrkat.
CVRČKOVÁ: Ach, a co zatím já? (Slzavé.) Ty mne tu necháš?
CVRČEK: Cvrkej za mnou. No... a třeba přijde nějaký soused, víš? Můžeš se s ním drobátko zapovídat, zeptej se ho na dětičky nebo tak něco, víš? A – a s tím tentononc ještě počkáme, vid'?' Až budu doma.
CVRČKOVÁ: Ty zlý!
CVRČEK: Hihhi! Pa, dušinko, buď opatrná. Hned tu budu, hnedlinko. (Odběhne.)
CVRČKOVÁ (cvrká na řehtačku, Cvrček v dáli odpovídá): "Narodil se malý... Cvrčiček..." Já mám strach!
TULÁK (vstává): Žádné strachy. Malost se rodí lehce.
CVRČKOVÁ: Kdo je tu? Nu, brouk. Nekoušeš?
TULÁK: Ne.
CVRČKOVÁ: A jak se daří dětičkám?
TULÁK:

Nemám. Nemám. Já jsem pod manželskou peřinou
 nevylíh dojemnou lásku rodinnou,
 ani to hřejivé štěstí mít nad sebou vlastní střechu,
 ba ani tu teplou radost z cizího neúspěchu.

CVRČKOVÁ: Jejej, ty nemáš dětičky? To je škoda. (Zvoní.) Cvrčku! Cvrčku! Ach, už
 neodpovídá. A proč jsi se, brouku, neoženil?

TULÁK:
 Sobectví, paničko, sobectví. Měl bych se za to stydět.
 Pohodlí ve své samotě hledá egoista.
 Nemusí tolik milovat. A tolik nenávidět.
 A tolik nepřát jiným ten jejich kousek místa.

CVRČKOVÁ: Ano, ano, ti muži! (Zvoní.) „Cvrčíček, Cvrčíček, Cvrčíček...”

CHROBAČKA (vběhne): Není tady můj muž? Kde je ten hlupák? Kde je naše kulička?

CVRČKOVÁ: Jejej, paní, vy si hrajete s kuličkami? Ukažte?

CHROBAČKA: To není kulička k hraní, to je naše budoucnost, náš majeteček, naše všechno!
 Můj muž, ten trulant, se s ní ztratil.

CVRČKOVÁ: Ach bože, snad vám neutekl!

CHROBAČKA: A kde vy máte svého?

CVRČKOVÁ: Šel za obchodem. (Zvoní.) Cvrčku! Cvrčku!

CHROBAČKA: Že vás nechá tak samotnou! Vždyť vy se, chudinko, čekáte!

CVRČKOVÁ: Úhuhu!

CHROBAČKA: Taková mladá! A copak vy si neděláte kuličky?

CVRČKOVÁ: K čemu?

CHROBAČKA: Kulička, to je rodina. To je budoucnost. To je celý život.

CVRČKOVÁ: Ó ne. Život, to je mít svůj domeček, své hnízdečko, svůj krámk. A záclonky.
 A děti. A mít svého Cvrčka. Svou domácnost. A to je všecko.

CHROBAČKA: Jak jen můžete být živi bez kuličky?

CVRČKOVÁ: Co bychom dělali s kuličkou?

CHROBAČKA: Všude ji s sebou valili. Říkám vám, milá paní, ničím víc muže nepřipoutáte
 než kuličkou.

CVRČKOVÁ: Ó ne, domečkem.

CHROBAČKA: Kuličkou.

CVRČKOVÁ: Domečkem.

CHROBAČKA: Bože jak bych si s vámi ráda pohovořila! Vy jste taková milá...

CVRČKOVÁ: A co vaše dětičky?

CHROBAČKA: Jen kdybych měla svou kuličku! (Odchází.) Ku-kukuličko! Ku-ku-ku –

CVRČKOVÁ: Hu, to je coura! A muž jí utek, hihi! (Zvoní.) “Cvrkali, cvrkali, cvrkali – –” Mně
 – mně je tak divně... (Poklízí u vrátek.) Hihhi, jak ten napíchnutý tam třepe nožičkami!

LUMEK (vyběhne z kulis): Aha! (Dlouhými tichými kroky k ní, vyndá ze šosu dýku, velkým
 rozmachem Cvrčkovou probodne a táhne ji k své díře): Z cesty!

TULÁK (couvá): Ó... ó! Vražda!

LUMEK (v otvoru své díry): Kukuč, dceruško! Pojd' se honem podívat, co ti zas tatínek nese!

TULÁK: Zabil ji! A já... já tu stál jako sloup! Ó bože, ani nehlesla! A nikdo nekřikl hrůzou!
 Nikdo jí neskočil na pomoc!

9.4.2 Text B: Jepice, tulák a Slimáci

(část Epilogu: Život a smrt)

- **Kukla**
- **První jepice**
- **Druhá jepice**
- **Tulák**
- **První slimák**
- **Druhý slimák**
- **Scénické poznámky**

KUKLA: Na kolena! Na kolena! Já – já – já vyvolená přicházím na svět!

HLASY (blížící se): Pohled'te, světlo!

KUKLA: V bolesti rození puká mé vězení. Nevídané a neslýchané se skutkem stane. Já budu!
(Do zářícího středu vletí rej Jepic a tančí.)

TULÁK: Kde jste se vzaly, průsvitné mušky?

PRVNÍ JEPICE (vyletí ze středu ostatních a víří): Ó – ó – ó! (Stane.) Jako paprsek ze tmy vytryskl zářivý, věčný, ohromný jepičí život! Tančete, sestry! Ó – ó – ó! (Víří.)

CHÓR JEPIC: Kroužíme život! Tančíme život! My jsme sám život! Živote! Živote!

PRVNÍ JEPICE (stane): Ze zvonění paprsků jsou spředena naše křídla, od hvězdy k hvězdě ze světelných nití tkal je odvěký božský tkadlec. Tančíme vesmírem, my, duše života, zrozené světlem, obrazy boha, který –

(Klesá mrtva.)

DRUHÁ JEPICE (vystoupí a víří): – který v nás vidí sebe. Ó – ó – ó! Věčný, věčný je život.

TULÁK (motá se k ní): Jak... jakže, tedy je věčný?

DRUHÁ JEPICE: Žít, kroužit, vířit! Z hloubi vesmíru nám odpovídá tvůrčí, nesmírné víření křídel jepičích. Nám dán je tajemný úkol věčně vířiti, z křídel nám prší harmonie sfér, ó jaké poslání a jaká tvůrčí radost být jepičí! Žít, to je kolotat!¹ Ó – ó – ó. (Víří.)

CHÓR JEPIC: Věčný, věčný je život!

TULÁK (mezi nimi): Ó jaké poslání a jaká tvůrčí radost –

CHÓR JEPIC: – kolotat! Sestry, do kola!

DRUHÁ JEPICE (stane): Rozvíňte život! Co jsme jiného my, z nejjemnějších látek utkané, než myšlenky a duše stvoření? Jsme průsvitné! Jsme bez tíhy a zmaru! Jsme život sám! Jak jiskry z boží výhně jsme vytryskly a velebíme –

(Padá mrtva.)

TULÁK: Hled'te, je mrtva!

TŘETÍ JEPICE (vystoupí a víří): Ó – ó – ó! (Stane.) Celý svět s námi krouží, děkuje, chválí, velebí, skáče a kolotá před tebou, velký, milostný, neskonale, jepičí dare života! Radosti bezoddyšná, ty věčné opojení, buď žehnán, reji života, ohnivý tanci, jemuž konce není, buď s námi...

(Padá mrtva.)

TULÁK (zvedne ruce a točí se): Ó – ó – ó –

CHÓR JEPIC: Buď požehnán, buď požehnán!

TULÁK: Živote, živote, ty jsi nás uhranul! Vždyť i já, stará zmořená muška, kroužím a křičím, živote...

CHÓR JEPIC: Buď požehnán, buď požehnán!

TULÁK: Nech nás žít, nás všechny! Hled', každý chce žít! Každý se tolik brání, a každý bojuje na svou pěst! Vidíš, kdybychom tak jednou to zkusili dohromady! Kdybys ty sám nás vedl proti – proti zániku! Proti smrti!

CHÓR JEPIC: Buď požehnán! Buď veleben!

(Jepice po jepici padá mrtva.)

¹ Kroužit, vířit

TULÁK: Všichni bychom šli za tebou! Všechny mušky a všichni lidé, a myšlenky, a díla, a havěť vodní, a mravenci, a tráva, všechno se spojí s tebou! Ale dřív se musíme spojit my, my všichni, kdo žijeme, do jednoho regimentu; a ty nás povedeš, živote všemohoucí –

CHÓR JEPIC: Buď život požehnán!

KUKLA (pronikavě vykřikne): Místo! (Roztrhne svůj obal a vyskočí jako Jepice.) Tu jsem!

TULÁK (vrávorá k ní): Ty, kuklo? Ty? Ukaž se! Ty jsi se konečně zrodila?

KUKLA-JEPICE (vzběhne a počne vířit): Ó – ó – ó!

TULÁK (za ní): Cože, nic většího?

KUKLA-JEPICE (víří): Ó – ó – ó!

(Stane.)

Já vládu života vyhlašuji. Já
poroučím tvorstvu: žij, neb cářství
života přišlo.

(Víří.)

Ó – ó – ó!

NĚKOLIK POSLEDNÍCH JEPIC: Věčný, věčný je život!

(Padají mrtvy.)

KUKLA-JEPICE (stane):

Celý svět bobtnal, aby mne zrodil,
a pukal bolestí. Slyšte, ó slyšte,
ohromné poselství nesu; zvěstuji
nesmírné věci; ticho, ticho,
já veliká přináším slova. –

(Padá mrtva.)

TULÁK (kleká k ní): Vstaň, muško! Proč jsi padla? (Zvedá ji.) Mrtva! Je mrtva! Ach líbezné líčko, ach oči jasné a čist'ouneké! Mrtva! Slyšíš, kuklo? Co jsi chtěla říci? Mluv ještě! (Nese ji v náručí.) Mrtva! Jak je lehýnká, ó bože, jak je krásná! Proč musela umřít? K čemu ten hrozný nesmysl! Muško! (Klade ji na zem.) Mrtva! (Leze po zemi a prohlíží mrtvé jepice, zvedaje jim hlavy.) I ty jsi mrtva, tanečnice? I ty, která jsi zpívala! I ty, mladička! Ach tyhle rty se už neozvou! Mrtva! Slyšíš, zelená muško? Kdybys jen oči otevřela! Hleď, je tak dobře žít! Probud' se, žij přece! Buď – život – požehnán! (Plazí se na kolenou dopředu.) Buď požehnán! Hu! Kdo na mne sáhl? Jdi pryč! (Záře zhasne, jen ostrý paprsek dopadá na Tuláka.) Kdo je tu? Huhu, pusť, vždyť mne mra-, mrazí! Kdo jsi? (Šermuje rukama do prázdna.) Pryč tu studenou ruku! Já nechci... (Vstane.) Nesahat! Kdo jsi? (Brání se.) Ale tak pusť, co mne škrtíš? Haha, ty jsi, počkej, já tě znám, ty jsi... ty jsi Smrt! Tolikrát jsem tě dnes viděl! Ale já ne – nechci – Pusť, kostroune! Bezoká! Hnusná! Já ještě ne... (Zápasí do prázdna.) Přestaň!

(Zprava se plazí dva Slimáci.)

PRVNÍ SLIMÁK: Štůj. Něčo tu šuští!

DRUHÝ SLIMÁK: Ty vošle, tak čouvni!

TULÁK (zápasí): Tumaš, zubatá! Hahaha, dostalas! (Sražen na kolena.) Nech mne! Nedus tolik! Povol! Já chci jen žít; copak i to je mnoho? (Zvedá se a rozhání se rukama.) Nedám ti život, smrt'áku, nedám! Tumaš! (Padá.) Ó, i nohu nastavuješ!

PRVNÍ SLIMÁK: Ty, šlimáku.

DRUHÝ SLIMÁK: Čo?

PRVNÍ SLIMÁK: Von žápasí še šmrtí.

DRUHÝ SLIMÁK: Budem še koukat, jo?

TULÁK (pozvedá se): Nech mne žít! Co ti to udělá? Jen protentokrát! Aspoň do zítřka! Nech... jen... vydechnout! (Zápasí.) Pusť, neškrť! Já nechci umřít! Tak málo jsem užil! (Výkřik.) Aách! (Padne na tvář.)

PRVNÍ SLIMÁK: To je švanda, vid'?

DRUHÝ SLIMÁK: Ty, šnečku.

PRVNÍ SLIMÁK: Čo?

DRUHÝ SLIMÁK: Von už sčípnul.

TULÁK (vzchopí se na kolena): Ty i padlého škrtíš, zbabělá? Pust' už, ať povím – všem – Já chci – ještě chvílku – (Vstane a vrávorá.) Nech – žít! Jenom žít! (Křičí.) Ne! Jdi pryč! Mám ještě tolik co říci! (Klesá na kolena.) Vím – teď – jak žít. (Padne naznak.)

PRVNÍ SLIMÁK (leze pomalu vpřed): No, už je po něm.

DRUHÝ SLIMÁK: Ježus, ježus, to je rána. Ach jejej. Takový neštěstí! Proč jší náš vopuštil?

PRVNÍ SLIMÁK: Čo tak lamentuješ? To še náš netejká.

DRUHÝ SLIMÁK: Ale to víš, to še jen tak říká, když někdo umře.

PRVNÍ SLIMÁK: Jojo. Tak ležeme.

DRUHÝ SLIMÁK: Jojo. To už tak na světě chodí.

PRVNÍ SLIMÁK: Jen aby bylo málo šlimáků a hodně kapušty.

DRUHÝ SLIMÁK: Jej šnečku, koukej.

PRVNÍ SLIMÁK: Čo?

DRUHÝ SLIMÁK: Čo tu je mrtvejch jepič.

PRVNÍ SLIMÁK: Kdyby to ašpoň k žrádlu bylo.

DRUHÝ SLIMÁK: Jojo. Tak ležeme, vid'?

PRVNÍ SLIMÁK: Jenom když my jšme živi.

DRUHÝ SLIMÁK: To ši myšlím. Povídám, šlimáku...

PRVNÍ SLIMÁK: Čo?

DRUHÝ SLIMÁK: Šladko je žíti.

PRVNÍ SLIMÁK: Ba jo! Ať žije život, víš.

DRUHÝ SLIMÁK: Tak ležeme. (Zacházejí do kulis.)

PRVNÍ SLIMÁK: To byla legrače, vid'?

DRUHÝ SLIMÁK: No ba. Jenom – když – my jšme živi. (Zajdou.)
(Pauza. Svítá. Ptáci se probouzejí.)

9.4.3 Text C: Chrobáci a Cvrčková

(část 2. aktu)

Role

- Chrobák
- Chrobačka
- Tulák
- Cizí chrobák
- Cvrčková
- Lumek
- Scénické poznámky

MUŽSKÝ HLAS (za scénou): Jak to valíš?

ŽENSKÝ HLAS: Já?

PRVNÍ HLAS: Ty!!! Ty trdlo!

DRUHÝ HLAS: Hrubíáne!

PRVNÍ HLAS: Pozor na kuličku! Dej pozor!

(Na scénu se vyvalí velká koule hnoje, strkaná párkem Chrobáků.)

CHROBÁK: Nestalo se jí nic?

CHROBAČKA: I toto! Jejej, kdepak! Achich, to leknutí! Vid' kuličko, že nic? Tytyty – ty naše drahá kuličko!

CHROBÁK: Haha, náš kapitálku! Naše mrvičko! Naše zlato! Naše všecko!

CHROBAČKA: Ty krásný trůsku, ty poklade, ty skvostná kuličko, ty naše zlaté jměníčko!

CHROBÁK: Ty naše láska a jediná radosti! Co jsme se našetřili a nasháněli, mrvičky nanosili a smradlavých drobečků nadržovali, od huby si utrhovali –

CHROBAČKA: – a nohy si ubrousili a hromádek rozryli, co jsme se nahrabali, než jsme si tě tak hezky uhnětlí.

CHROBÁK: Já se zblázním radostí. Já... já... já se zblázním samou starostí. Na mou duši, já se zblázním.

CHROBAČKA: Proč?

CHROBÁK: Starostí... teď, když máme svou kuličku! Tak jsem se na ni těšil, a teď, když ji máme, musíme dělat novou. Ta dřina!

CHROBAČKA: A proč novou?

CHROBÁK: Pitomá! Abychom měli dvě.

CHROBAČKA: Aha, dvě. To je pravda.

CHROBÁK: Haha, jen si to představ: dvě kuličky! Nejmní dvě. Řekněme spíš tři. Víš, každý, kdo už má kuličku, musí dělat novou.

CHROBAČKA: Já mám ouzkost. Aby nám ji pak někdo neukradnul.

CHROBÁK: Co? Koho? Naši ku-kuličku? Proboha nestraš!

CHROBAČKA: Když... když... když ji nemůžem s sebou valit, až budeme dělat tu druhou.

CHROBÁK: Uložíme ji, víš? U-lo-žíme. Schováme. Pěkně zahrabeme. Počkej, někam do důlku, do důlečku, do bezpečí, víš? Ukládat se musí.

CHROBAČKA: Jen aby ji někdo nenašel!

CHROBÁK: Počkej, zůstaň tady a hlídej – hlídej ji – pozor dávej – (Odbíhá.)

CHROBAČKA: Kam zas letíš?

CHROBÁK: Důlek hledat... dolíček... hluboký důl... zahrabat kuličku... miláčka... naše zlato... do bezpečí...

(Zajde.)

CHROBAČKA: Chrobáku! Ale Chrobáčku, pojd' sem! Počkej! Tamhle je... Ale Chrobáku! Už neslyší. A tamhle je takový dobrý důlek! Chrobáku! Už je pryč. A tamhle je tak skvostný důleček! Ten vrták! Trulant! Pitomec! Kdybych se tam aspoň mohla podívat! Ne, já nejdu nikam, kuličko. Kdybych... jen mrknout... Kuličko, milounká kuličko, jen chvilku počkej, já hned, hned přijdu, jen mrknout, a budu tady...

(Běží do pozadí).

(Sestupuje do Lumkovy díry.)

TULÁK (vstává).

CIZÍ CHROBÁK (vyběhne z kulis, kde cíhal): Pryč jsou. Můj okamžik.

(Valí kouli dál.)

TULÁK: Nono, neporazte mě.

CIZÍ CHROBÁK: Z cesty, občane!

TULÁK: Co si to valíte?

CIZÍ CHROBÁK: Hahaha, kuličku, kapitál, zlato.

TULÁK (couvá): Smrdí to vaše zlato.

CIZÍ CHROBÁK: Zlato nesmrdí. Hybaj, kuličko, val se! Toč se, majetku! Obíhej! Kdo má, ten má.

TULÁK: Copak?

CIZÍ CHROBÁK: Inu, je to pěkné něco mít. (Valí kouli vlevo.) Ty můj poklade! Ty krásné jměníčko! Můj klenote! Mé všechno! (Zachází.) Jen mít! Uložit majeteček! Pěkně zahrabat! (Zajde.)

TULÁK: Něco mít? Proč ne? Každý chce mít svou kuličku.

CHROBAČKA (vrací se z Lumkovy díry): Ó jej, jejej, tady někdo bydlí. Lumek. Larvička. Kdepak, kuličko, sem tě nedáme! Kde je kulička? Kde, kde, kde je má kulička? Kde je naše drahá kulička?

TULÁK: Ale zrovna teď...

CHROBAČKA (vrhne se k němu): Zloději! Zloději! Kam jsi dal mou kuličku?

TULÁK: Říkám, teď zrovna...

CHROBAČKA: Ty vrahu, dej ji sem! Vrať mně ji!

TULÁK: Zrovna teď nějaký pán ji tady valil.

CHROBAČKA: Jaký pán? Kdo?

TULÁK: Břicháč, vyžraný, odulý...

CHROBAČKA: Můj muž!

TULÁK: Chrapoun s křivýma nohama, nadutý sprost'ák...

CHROBAČKA: To je můj muž!

TULÁK: A říkal, že je to krásné něco mít a něco zahrabat.

CHROBAČKA: Je to on! Jistě našel nějaký důlek! (Volá.) Chrobáčku! Miláčku! – Kde je ten hlupák?

TULÁK: Tady si to valil ven.

CHROBAČKA: Ten moula! Nemohl mě zavolat? (Běží vlevo.) Chrobáčku! Mužičku, počkej! Ku-li-čko! (Zajde.) Ku-ku-ku-ku-kuličko!

TULÁK: Tohle je jiná, to se hnedle vidí.

Tohle má něco ze solidnějších lidí.

Už se mně zdálo, že všichni jsou motýli.

Motýli krásní, drobátko odření,

světová smetánka věčného páření,

ty zajímavé dámy a jejich panoši,

haha, to hmyzí pachtění po žďibci rozkoší,

dejte mi pokoj s takovou honorací.

Tihleti aspoň smrdí poctivou lidskou prací.

Nechtějí užívat, chtějí jen něco mít,

nejsou to kavalíři, ale zas je to lid;

moudře se drží země, věří jen v to, co trvá,

pokorně staví své štěstí, i kdyby z mrvy bylo;

krátce je cítit rozkoš, dlouho je cítit mrva.

I kulička je něco. I kulička je dílo.

Když práce nevoni, tak voní výdělek.

Miluješ pro sebe, buduješ pro celek,

pracuješ pro jiné, a mamoniš-li, inu,

i mamonit je ctnost, když je to pro rodinu.

Rodina má svá práva, rodina všechno svěťí,

a kdybys třeba krad, vždyť jsou tu sakra děti.

Tak je to prosím a všechno je v tomhle bodu:

co člověk neudělá pro zachování rodu!

(Přichází Chrobák.)

CHROBÁK: Hybaj, stará, už mám důlek! Kdepak jsi? Kde je má kulička? Kde je má žena?

TULÁK: Vaše paní? Není to taková stará dūra? Taková tučná, šeredná, hubatá –

CHROBÁK: To je ona! Kde je má kulička?

TULÁK: – vzteklá, špinavá plundra?

CHROBÁK: Je to, je to, je to ona! Měla mou kuličku! Kam dala mou drahou kuličku?

TULÁK: Tak tedy vaše polovička vás šla hledat.

CHROBÁK: A kde je má kulička?

TULÁK: Ta velká smradlavá koule?

CHROBÁK: Ano, ano, mé zlato! Můj majeteček! Mé všechno! Kde je má krásná koule? Vždyť jsem u ní nechal svou ženu!

TULÁK: On si ji tadyhletudy odvalil jeden pán. Dělal, jako by byla jeho.

CHROBÁK: Ať si dělal co chtěl s mou ženou! Ale kde je má kulička?

TULÁK: Vždyť říkám: odvalil si ji jeden pán. Vaše paní tu zrovna nebyla.

CHROBÁK: Kde byla? Kde je?

TULÁK: Šla za ním. Myslela, že jste to vy. Křičela po vás.

CHROBÁK: Má kulička?

TULÁK: Ne, vaše paní.

CHROBÁK: Na tu se neptám! Kde je má kulička, co?

TULÁK: Ten pán si ji odvalil.

CHROBÁK: Cože, odvalil? Mou kuličku? Bože na nebi! Chyťte ho! Chyťte ho! Zloději! Vrahové! (Vrhne se na zem.) Můj poctivý majeteček! Zabili mne! Spíš život dám než kuličku zlaté mrvy! (Vyskočí.) Pomóc! Chyťte hó! Vra-ho-vé! (Řítí se vlevo.)

TULÁK:

Hahaha, vražda, zločin! Zbořte se, oblaka,
pro kuličku ukradenou! V tak hrůzostrašném žalu
je jedna jen útěcha: že kulička chrobáka
nebude nikdy patřit než zas jen hovniválu.

(Usedne stranou.)

CHROBAČKA (vběhne): Není tady můj muž? Kde je ten hlupák? Kde je naše kulička?

CVRČKOVÁ: Jejej, paní, vy si hrajete s kuličkami? Ukažte?

CHROBAČKA: To není kulička k hraní, to je naše budoucnost, náš majeteček, naše všechno!

Můj muž, ten trulant, se s ní ztratil.

CVRČKOVÁ: Ach bože, snad vám neutekl!

CHROBAČKA: A kde vy máte svého?

CVRČKOVÁ: Šel za obchodem. (Zvoní.) Cvrčku! Cvrčku!

CHROBAČKA: Taková mladá! A copak vy si neděláte kuličky?

CVRČKOVÁ: K čemu?

CHROBAČKA: Kulička, to je rodina. To je budoucnost. To je celý život.

CVRČKOVÁ: Ó ne. Život, to je mít svůj domeček, své hnízdečko, svůj krámek. A záclonky.

A děti. A mít svého Cvrčka. Svou domácnost. A to je všecko.

CHROBAČKA: Jak jen můžete být živi bez kuličky?

CVRČKOVÁ: Co bychom dělali s kuličkou?

CHROBAČKA: Všude ji s sebou valili. Říkám vám, milá paní, ničím víc muže nepřipoutáte než kuličkou.

CVRČKOVÁ: Ó ne, domečkem.

CHROBAČKA: Kuličkou.

CVRČKOVÁ: Domečkem.

CHROBAČKA: Bože, jak bych si s vámi ráda pohovořila! Vy jste taková milá...

CVRČKOVÁ: A co vaše dětičky?

CHROBAČKA: Jen kdybych měla svou kuličku! (Odchází.) Ku-kukuličko! Ku-ku-ku –

CVRČKOVÁ: Hu, to je coura! A muž jí utek, hihi! (Poklízí u vrátek.)

LUMEK (vyběhne z kulis): Aha! (Dlouhými tichými kroky k ní, vyndá ze šosu dýku, velkým rozmachem Cvrčkovou probodne a táhne ji ke své díře): Z cesty!

TULÁK (couvá): Ó... ó! Vražda!

LUMEK (v otvoru své díry): Kukuč, dceruško! Pojd' se honem podívat, co ti zas tatínek nese!

TULÁK: Zabil ji! A já... já tu stál jako sloup! Ó bože, ani nehlesla! A nikdo nekřikl hrůzou!
Nikdo jí neskočil na pomoc!

9.5 Pracovní list

9.5.1 Pracovní list, 15.–16. 6. 2021, ZŠ Tyla, Písek

Jméno:

Karel Čapek (1890–1938) a Josef Čapek (1887–1945): Ze života hmyzu (1922)

Podívejte se na obrázky²³ a ve dvojici se zamyslete nad tím, co se na něm nejspíš děje, o čem může příběh být:

² Divadlo Husa na provázku. Plakát *Ze života hmyzu*. [online]. 2013 [cit. 2021-12-01]. Dostupné z: <https://www.provazek.cz/cs/ze-zivota-hmyzu-oh-jaka-podivana#galleries>.

³ Čapek, Josef. Plakát *Ze života hmyzu*. [online]. 1921 [cit. 2021-12-01]. Dostupné z: <https://i.pinimg.com/736x/66/f8/2d/66f82dc05454bd939e9b43af7702c174.jpg>.

9.5.2 Nový pracovní list k fázi *čtení dramatu*: čtení s předvídáním

9.5.2.1 Četba textu

Nejprve si **rozdělte jednotlivé role a následně přečtěte** úryvek ze hry bratří Čapků *Ze života hmyzu* (1922), poté si projděte text znovu a zodpovězte **následující úkoly a otázky**.

	Jak se podle vás bude příběh vyvíjet? (Pište v celých větách.)	Proč si to myslíte?	Co se opravdu dosud stalo? (Shrňte celými větami.)
Předvídání před textem			
1. část textu			
2. část textu			
3. část textu			

9.5.3 Původní pracovní list k fázi *čtení dramatu*

9.5.3.1 *Úkoly a otázky k textu*⁴

V následujících **dvou úkolech** vždy nejprve **vyznačte v textu (např. číslicí), na co odkazujete, nebo danou pasáž stručně shrňte dříve, než na ni začnete reagovat.**

Nezapomeňte sem zaznamenat **otázky, které Vás při čtení napadaly.**

Zaujalo mě / zasáhlo mě / udivilo mě / šokovalo mě ..., protože ...

Tuto část potřebuji vysvětlit / na tohle se chci zeptat: (Formulujte nejlépe jako otázku.)

Vyberte si jednu z hlavních postav úryvku a napište všechno, co o ní víte.

Stručně napište, o čem si myslíte, že tento úsek hry, který jste četli, skutečně je. Nesnažte se převyprávět děj, ale zaměřte se na to, jaký je jeho smysl (HLAVNÍ MYŠLENKA)? Má nám stále dnes co říct? Proč?

⁴ Pole pro odpovědi jsou pro potřeby této práce zmenšena.

9.5.4 Původní pracovní list k fázím analýzy a inscenace

9.5.4.1 Předpokládaná struktura výstupu⁵

Není vaším úkolem během výstupu říct všechno, na co jste přišli, ale hlavně to, **co vám přijde nejdůležitější, co vás zaujalo, o co byste se chtěli podělit s ostatními.**

Každá skupina má na představení svého textu **5–15 minut**, na samotnou inscenaci **10–15 minut**.

- **Úvod: Režisér a jeho kolegové** uvedou inscenaci **sloganem** (stručné heslo, které by mělo hru vystihnout) a **tématem** (ne obsahem!).
- **Kulisáci:** seznámí publikum s časem a prostorem, zejména s **kulisami**.
- **Inscenace:** herci zdramatizují vybranou ukázkou (texty čtou, mohou si je předem upravit).
- **S charakteristikou jedné vybrané postavy** vystoupí **herec**, pokud jeho herecký výkon vidělo publikum, může nejprve požádat o její charakteristiku diváky, poté jejich návrhy zpřesní.
- **Lingvista** představí stručně jazyk, co ho zaujalo, co se mu nelíbilo, čím se dialogy vyznačují atd., případně dodá, co by upravil, aby text působil moderněji. Pokud již samotná inscenace byla jazykově upravená, okomentuje změny a odůvodní, proč se zrovna k těmto zásahům skupinka rozhodla.
- **Závěr: Režisér s kolegy** vystoupí znovu, aby **shrnl děj**, pokud to bude zapotřebí, a vyslovil **hlavní myšlenku textu, k níž se skupina dobrala**, případně skupina může zmínit **motivy** a zamyslet se na tím, co znamenají.

9.5.4.2 Potřebné role k inscenaci:

- **1 režisér** je **hlavní organizátor, koordinátor a mluvčí skupiny**, s ním je možné konzultovat veškeré změny a úpravy textu a návrh prostoru a času.
- **Max. 2–3 tvůrci sloganu** spolupracují s režisérem na stručném shrnutí děje a hledají téma a motivy, aby mohli vytvořit slogany.
- **Max. 6 herců**, jejich počet odpovídá počtu vystupujících postav v části vybrané k inscenaci.
- **Max. 2–3 lingvisté**, jejich úkolem je najít v oblasti vyjadřování, co je jedinečné (pro postavy či pro toto drama), a zároveň pomoci hercům zmodernizovat mluvu postav, aniž by se z ní toto „jedinečné“ vytratilo.
- **2–3 kulisáci**, vytvářejí pouze návrh (nerealizují jej) kulis, tedy prostoru a času, do kterého by se měla inscenace zasadit.

⁵ Realizované zadání.

9.5.5 Původní pracovní role⁶

9.5.5.1 Režisér a jeho kolegové

Vyberte si pět z šesti následujících úkolů:

- Zformulujte srozumitelně a detailně **hlavní myšlenku**, kterou by si čtenář či divák měl z textu i z inscenace odnést.
- Pokuste se stručně **shrnout děj textu** a napište **slogan**, kterým byste chtěli přilákat návštěvníky na vaše představení.
- Vystihněte ideálně **dvěma slovy**, maximálně šesti, o čem text je, nemusí se jednat o věty se slovesem.
- Vypište **věci**, kterých si postavy nejvíc cení. Vysvětlete, co by mohly znamenat. Zjistěte, jestli i dnešní lidé mají ve svém životě podobné „věci“, pokud ano, uveďte, co by to mohlo být.
- Najděte **podobnosti mezi textem a reálným světem**. Na základě úryvku zhodnoťte, co je na hře dodnes aktuální a co již zastaralo. Vytvořte řešení, jak zastaralé části zmodernizovat, můžete oslovit jakékoliv odborníky ve třídě, aby vám s tím pomohli.
- Až budete hotoví, **promyslete realizaci inscenace, věnujte se ostatním skupinkám** a projednejte s nimi jejich návrhy na úpravu jejich oblasti.

9.5.5.2 Lingvisté

Úkoly:

- Z **podpůrných otázek** si vyberte čtyři otázky a na ty odpovězte.
- **Přepište či upravte text** tak, jak by ho nejspíš napsali bratři Čapkové dnes. Připravte si stručné shrnutí provedených změn a jejich zdůvodnění. Při inscenaci vaše skupina může používat upravený text.

Podpůrné otázky:

- Jak hovoří postavy? Např. spisovně, nespisovně, emocionálně, zastarale, knižně? Doložte příklady. Zvolili by lidé před sto lety stejnou odpověď jako dnes vy? Proč?
- Která slova či které věty nejvíce vypovídají o mluvčích? Co o nich prozrazují?
- Najděte repliky, v nichž postavy vědomě, nebo nevědomě odkrývají, co jsou zač.
- Podílí se jazyk na celkovém vyznění díla? Např. dílo působí díky užitému jazyku vážně, komicky, tragicky, ironicky. Pokud ano, doložte své tvrzení v textu.
- Čí repliky jsou veršované a proč podle vás autor zvolil zrovna tuto formu u daných postav?
- Vyhledejte všechna slova, o nichž si myslíte, že jsou pro text opravdu důležitá, uveďte, proč se vám zdají významná.
- Vyberte slova, kterým nerozumíte, následně je vyhledejte v digitálních slovnících a příručkách (PSJČ, SSSJČ, IJP)⁷.

9.5.5.3 Psychologové a herci

Úkoly:

⁶ Jednotlivé úkoly a podpůrné otázky byly žákům rozdány v rozstříhané podobě.

⁷ Žáci jsou v průběhu programu seznámeni s tím, jak v těchto slovnících vyhledávat.

- Z **podpůrných otázek** si vyberte šest otázek, které vám nejvíc pomůžou pochopit vaše postavy.
- Rozdělte si mezi sebou postavy.
- Charakterizujte postavu, kterou hrajete,
- Pochopte svoji postavu i důvody, proč jedná tak, jak jedná.
- Naučte se, co budete říkat (nemusíte umět text z paměti).

Podpůrné otázky:

- Jak daná postava může nejspíš vypadat?
- Jak vychází s ostatními a jaké vztahy ji pojí s ostatními?
- Patří spíše mezi zámožné, nebo mezi chudé? Jak ji to ovlivňuje?
- Jakým slovem (nejlépe podstatným jménem) nebo spojením dvou slov by šla postava nejlépe vystihnout?
- Proč jedná tak, jak jedná?
- Jaké vlastnosti postava má?
- Je spíše hlavní, nebo vedlejší? Proč?
- Je spíše kladná, nebo záporná, sympatická, nebo nesympatická? Proč?
- Co na ní chtěl autor ukázat čtenáři?
- Má postava jméno? Pokud ano, znamená něco? Jestli to bude nutné, zkuste si význam jména vyhledat na internetu.

9.5.5.4 Kulisáci

- Z **podpůrných otázek** si vyberte pět otázek a na ty odpovězte.
- **Navrhněte a popište alespoň tři varianty kulis,** v nichž by se mohlo čtené drama odehrávat. Odůvodněte vaši volbu.

Podpůrné otázky:

- Kdy se příběh odehrává? (např. autorova minulost, přítomnost, budoucnost, v létě, v zimě, konkrétní den v týdnu atd.) Podle čeho to odhadujete?
- Kde se příběh odehrává?
- Kudy postavy putují a kam směřují?
- Mění se dějiště, nebo zůstává stále stejné?
- Proč si myslíte, že autor zasadil příběh zrovna sem?
- Jak dlouhé údobí text zachycuje (např. v řádu hodin, dnů, roků atd.)?

9.5.6 Původní pracovní list k fázi prezentace a inscenace (upravená velikost)

Najděte během inscenace vašich kolegů podobnosti jejich části hry s vaší částí, můžete zaznamenat i významné rozdíly, jestli vám přijdou důležité.

9.5.7 Původní pracovní list: závěrečná zpětná vazba (upravená velikost)

Jak program hodnotíte jako celek? (Oznámkujte ho jako ve škole.)	1 2 3 4 5
Máte pocit, že jste se v něčem během programu zlepšili? Zvládáte něco lépe? Pokud ano, napište co.	
Odnášíte si z programu něco do budoucna? Pokud ano, uveďte co.	
Napište, co se vám na programu líbilo.	
Napište, co se vám na programu nelíbilo.	
Co byste na programu změnili?	
Program by byl lepší, kdyby se každé skupině mohl stále věnovat učitel.
	... kdyby bylo jasnější, co se má dělat.
	... kdyby bylo na úkoly více času.
	Jiné:

9.6 Pracovní role

9.6.1 Režisér a jeho kolegové

Režisér a jeho kolegové (3–4 členové)

režisér, tvůrce sloganu

REŽISÉR (1–2 členové):

- 1) Zformulujte srozumitelně a detailně hlavní myšlenku, kterou by si čtenář či divák měl z textu i z inscenace odnést.
- 2) Výstižně shrňte děj do jedné věty, stanovte tři hlavní události, které v textu vidíte, a označte scény, které vás nejvíce zaujaly.
- 3) Najděte podobnosti mezi textem a reálným světem. Na základě úryvku zhodnoťte, co je na hře dodnes aktuální a co již zastaralo. Vytvořte řešení, jak zastaralé části zmodernizovat, můžete oslovit jakékoliv odborníky ve třídě, aby vám s tím pomohli.
- 4) Vyberte ze svých zjištění ty informace, které budete při vystoupení prezentovat, a připravte si svůj výstup.

TVŮRCE SLOGANU (2–3 členové):

- 1) Vystihněte ideálně dvěma slovy, maximálně šesti, o čem text je, nemusí se jednat o věty se slovesem. Napište slovo nebo spojení slov, které se nejvíce hodí pro vystižení hlavní myšlenky textu. Navrhněte více možností.
- 2) Vypište věci, kterých si postavy nejvíce cení. Vysvětlete, co by mohly znamenat. Zjistěte, jestli i dnešní lidé mají ve svém životě podobné „věci“, pokud ano, uveďte, co by to mohlo být.
- 3) **Napište slogan, jímž byste chtěli upoutat diváky a čtenáře. Můžete zohlednit poznatky, k nimž jste došli v minulých úkolech. Slogan užíjte ve svém výstupu.**
- 4) Vyberte ze svých zjištění ty informace, které budete při vystoupení prezentovat, a přichystejte si svůj výstup.

SPOLEČNÉ ÚKOLY

- a) **Připravte si informace, s nimiž před inscenací vystoupíte.**
- b) **Zjistěte, co vymysleli ostatní členové vaší kmenové skupiny.** Můžete si skupinky obejít, nebo je seznat k sobě.
- c) **Vymyslete, v jakém pořadí budou vystupovat jednotliví členové vaší kmenové skupiny.** Myslete na to, že pořadí vašich vystoupení musí divákovi dávat smysl.
- d) **Zhodnoťte, zda se jedná o příběh spíše veselý, nebo smutný?** V jakém poměru jsou v textu zastoupeny prvky komické a prvky tragické?

9.6.2 Psychologové a jeho tým (4–5 členů)

Psychologové a jeho tým (4–5 členů)

psychologové (2–4), návrhář, kadeřník

PSYCHOLOGOVÉ (2–4):

- 1) Rozdělte si postavy mezi sebou a společně připravte co nejbohatší charakterizaci všech postav v textu. Níže uvedené otázky vám pomůžou.

NÁVRHÁŘ A KADEŘNÍK:

- 1) Popište vzhled, účes a oblečení všech postav, které se ve čteném textu objevují. Odůvodněte svoje rozhodnutí.
- 2) Připravte si, co divákům o vzhledu postav řeknete, postavy můžete také nakreslit a pak okomentovat.

SPOLEČNÉ ÚKOLY

- a) **Připravte si, jakým způsobem diváky seznámíte s postavami, můžete zvolit např. formu rozhovoru s novinářem.**
- b) **Vyberte si dvě postavy a navrhňte, jak by se měli herci tvářit, jaká gesta dělat, jak chodit, aby se postavě co nejvíce podobali atd. Seznamte pak herce s tím, na co jste přišli.**

Pomocné úkoly a otázky:

1. Jak daná postava může nejspíš vypadat?
2. Jak vychází s ostatními a jaké vztahy ji pojí s ostatními?
3. Patří spíše mezi zámožné, nebo mezi chudé? Jak ji to ovlivňuje?
4. Jakým slovem (nejlépe podstatným jménem) nebo spojením dvou slov by šla postava nejlépe vystihnout?
5. Proč jedná tak, jak jedná?
6. Jaké vlastnosti postava má?
7. Je spíše hlavní, nebo vedlejší? Proč?
8. Je spíše kladná, nebo záporná, sympatická, nebo nesympatická? Proč?
9. Co na ní chtěl autor ukázat čtenáři?
10. Má postava jméno? Pokud ano, znamená něco? Jestli to bude nutné, zkuste si význam jména vyhledat na internetu.

9.6.3 Lingvista

Lingvisté (2 členové)

vyhledávač citací, vyhledávač slov

Vyhledávač citací:

- 1) Vyhledejte minimálně tři repliky, o nichž si myslíte, že jsou pro text opravdu důležité. Uveďte, proč se vám zdají významné.
- 2) Vyberte minimálně tři repliky, které se vám líbí, zaujaly vás, a ty, které se vám vůbec nelíbí. Vysvětlete svoje stanovisko a navrhnete důvody, proč je podle vás autor použil.
- 3) Můžete vybrat i repliky, u nichž si nejste jistí, jestli jim rozumíte. Zeptejte se kolegů, jak jim oni rozumí.

Vyhledávač slov:

- 1) Vyhledejte všechna slova, o nichž si myslíte, že jsou pro text opravdu důležitá, uveďte, proč se vám zdají významná.
- 2) Vyberte slova, kterým nerozumíte, následně je vyhledejte v digitálních slovnících a příručkách (PSJČ, SSJČ, IJP)⁸.
- 3) Vyberte také výrazy, které se vám líbí, zaujaly vás, a také ty, které se vám vůbec nelíbí. Vysvětlete svoje stanovisko a navrhnete důvody, proč je podle vás autor použil.

HLAVNÍ ÚKOLY:

- a) **Připravte si charakteristiku jazyka v úryvku. Vystoupíte s ní před inscenací. Než se pustíte do práce, zaměřte se na Pomocné úkoly a otázky, které by vám měly s tímto úkolem pomoci. Nezapomeňte nakonec okomentovat, co si o jazykové stránce textu myslíte vy sami. Svůj názor odůvodnit.**
- b) **Přepište či upravte text tak, jak by ho nejspíš napsali bratři Čapkové dnes. Větší změny konzultujte s vyučující. Připravte si stručné shrnutí provedených změn a jejich zdůvodnění. Při inscenaci vaše skupina může používat upravený text.**

Pomocné úkoly a otázky:

1. Jak hovoří postavy? Např. spisovně, nespisovně, emocionálně, zastarale, knižně? Doložte příklady. Zvolili by lidé před sto lety stejnou odpověď jako dnes vy? Proč?
2. Která slova či které věty nejvíce vypovídají o mluvčích? Co o nich prozrazují?
3. Najděte repliky, v nichž postavy vědomě, nebo nevědomě odkrývají, co jsou zač.
4. Podílí se jazyk na celkovém vyznění díla? Např. dílo působí díky užitému jazyku vážně, komicky, tragicky, ironicky. Pokud ano, doložte své tvrzení v textu.
5. Čí repliky jsou veršované a proč podle vás autor zvolil zrovna tuto formu u daných postav?

⁸ Žáci jsou v průběhu programu seznámeni s tím, jak v těchto slovnících vyhledávat.

9.6.4 Kulisáci

Kulisáci (2 členové)

- 1) **Navrhňte a popište alespoň tři varianty kulis, v nichž by se mohlo čtené drama odehrávat. Odůvodněte vaši volbu.**
- 2) Představte si, že vás divadlo oslovilo, abyste napsali pokračování *Ze života hmyzu* odehrávající se v současnosti. Kam takovou hru zasadíte? O čem bude? Co budete chtít divákům říct? Pokud sepíšete krátké drama, můžete ho se skupinou během prezentace přehrát.
- 3) Připravte si, co divákům předvedete, kulisy můžete i nakreslit.

Pomocné úkoly a otázky:

1. Kdy se příběh odehrává? (např. autorova minulost, přítomnost, budoucnost, v létě, v zimě, konkrétní den v týdnu atd.) Podle čeho to odhadujete?
2. Kde se příběh odehrává?
3. Kudy postavy putují a kam směřují?
4. Mění se dějiště, nebo zůstává stále stejné?
5. Proč si myslíte, že autor zasadil příběh zrovna sem?
6. Jak dlouhé údobí text zachycuje (např. v řádu hodin, dnů, roků atd.)?

9.7 Analýza vybraných literárněteoretických kategorií

9.7.1 Téma a motiv

Tato alegorická, satirická komedie, nebo snad tragikomedie, se stupňujícím se sarkastickým tónem pranýřuje lidské špatnosti personifikované v hmyzích postavách, zobrazuje bohému, maloměšťáky, militantní skupinu i úředníky v nelichotivém světle. Tradiční literární motiv putování nabývá v této hře podoby bezcílné potulky, která stejně náhodně začíná jako končí. Tulák sleduje hemžení hmyzu, jenž se hlásí k uznávaným společenským hodnotám, přesto každý z nich dokáže tyto hodnoty pošpinit a pokroutit za účelem dosažení sobeckých a povrchních tužeb žít v pohodlí, v hojnosti, navždy, nebo dokonce vládnout světu. Autoři ve svém širokém záběru nezachytili jen odraz z pohodlně společnosti bez zájmu o druhé, ale také éru nastupujících totalit.

Komicky působící vyjadřování postav promyšleně maskuje mrazivé významy slov. Postupně se od přelétavé koketnosti děj svažuje k sobecké lhostejnosti až se dostane k nelítostnému vraždění ve jménu vyšších ideálů. Drama končí nejprve tragicky, umíráním neužitečných, přesto krásných životů jepic a smrtí průvodní postavy – tuláka poté, co mezi hmyzem nenalezl žádný příslib optimistické budoucnosti. Tragické vyznění zmírňuje alternativní závěr, v němž se z tuláka bez cíle stává poutník a místo nekonečné cesty jej čeká práce, která v tvorbě Karla Čapka dává postavám smysl žití.

Nyní se blíže podívejme na témata čtených úryvků.

- **Text A:** Manželé Cvrčkovi se zajímají jen o svoje „spořádané“ žití v souladu s rodinnými hodnotami, kdy aktivně nikomu neubližují, ale o druhé se nezajímají, pokud jim utrpení druhých zrovna nepřináší materiální zisk či rozptýlení. Hodnoty druhých neuznávají a zejména Cvrčková za přátelskými slovy skrývá pohrdání vůči těm, kteří žijí život ve jhu odlišných hodnot. Tuto idylu rodinného štěstí ukončí až jejich vyvraždění. I oni se stávají obětí všudypřítomného nebezpečí, kterým se dosud jen bavili.
- **Text B:** Jepice ztělesňují nadšení ze života, prožívání každého okamžiku tady a teď, ale také opomíjení minulosti a budoucnosti. Marnost celého jejich bytí se ukazuje v nadšení ze současného prožitku i z budoucnosti v kontrastu s jejich krátkým životem. Tuto skutečnost podtrhuje svým osudem také Kukla, která po příslibech, že se zrodí jako něco velikého, přijde na svět jako krátce žijící Jepice a svůj slib nesplní. Tulák, jenž na své potulce vždycky nacházel jen ošklivou stránku hmyzí společnosti, umírá a znovu jeho smrt slouží jako zdroj zábavy pro druhé.

- **Text C:** Chrobák s Chrobačkou vytvářejí svazek dvou individuí založený na materiálním zájmu. Svě vášni k vlastnoručně vytvořenému majetku podřizují celý svůj život, ale nikdy ve své práci nenacházejí dost uspokojení, aby netoužili po něčem dalším, tedy po větším počtu kuliček. Bezcnost jejich pokladu v očích recipienta je ještě umocněna páchnoucím charakterem kuličky. Ztráta jejich životního smyslu, kuličky, odkrývá, jak velký nezájem, až pohrdání pocíťují vůči svému partnerovi a jak silná závislost je poutá k jejich pracně vydobytému majetku.
- Motivy, zejména leitmotivy jsme rozebírali již v didaktickém potenciálu.

9.7.2 Děj a konflikt

Text A: Cvrčkovi přicházejí do nového domečku, Cvrček informuje manželku o způsobu smrti bývalého majitele. Zabydlují se (Cvrček věší vývěsní tabuli). Manžel dává ženě řehtačku a odchází na návštěvu k sousedům. Přichází Chrobačka hledající svou kuličku, chvíli se s Cvrčkovou baví o svých zájmech, poté odchází. Cvrčková je zavražděna Lumkem. Hlavní konflikt světonázorů probíhá v dialozích Cvrčkové a Chrobačky, konflikt zájmů pozorujeme v činu Lumka.

Text B: Jepice víří, oslavují život a umírají, klube se Kukla a stává se z ní také Jepice, umírá. Tulák je lituje, záhy však i jeho samotného zasáhne smrt, jeho zápas se smrtí pozorují Slimáci a komentují to, když Tulák zemře, odplazí se pryč. Hlavní konflikt probíhá na ose život a smrt, v případě Jepic je to konflikt neuvědomovaný, u Tuláka naopak dlouhý a intenzivní. Konflikt pozorujeme i v odlišném přístupu Slimáků ke smrti, zatímco jeden považuje konvenční a zcela neupřímné rozloučení s mrtvým za samozřejmost, druhý v takovém jednání smysl nevidí.

Text C: Chrobák a Chrobačka valí svoji pracně udělanou kouli, aby si ji schovali. Na chvíli ji opustí a ukradne jim ji cizí chrobák. Ztrátu velmi bouřlivě prožívají a dotazují se tuláka, co se v době jejich nepřítomnosti stalo. Mylně si vyloží, že s kuličkou zmizel jejich partner a jdou ji znovu hledat. Chrobačka se setká s Cvrčkovou, hovoří o domečku a o kuličce, rozchází se a Cvrčkovou zavraždí Lumek. Hlavní konflikt se odehrává mezi Chrobáky, kteří se podezřívají z vzájemného „únosu“ kuličky, opakuje se zde rovněž konflikt Chrobačky a Cvrčkové.

9.7.3 Jazyková stránka hry *Ze života hmyzu*

Drama *Ze života hmyzu*, zejména jeho vybrané ukázky, s nimiž jsme v programu pracovali, se vyznačují nápadným míšením spisovného jazyka a výrazů expresivních. Expresivností autoři zdůrazňují láskyplné rodinné vztahy Cvrčkových (*maminečka*, *dušinka*), oddanost Chrobáků

svojí kuličce (*kulatý kapitálek*), nebo naopak podlézavost Parazita (*vašnosti*). V omezené míře expresivita směřující k pejorativnosti, vulgaritě a nářečí se projevuje největší měrou v replikách Chrobáků (*cumploch, důra*), ale najdeme ji např. i u Cvrčkové (*coura*). Inklinaci k vyššímu stylu pozorujeme v rozhovorech motýlů nebo v replikách jepic. Nemůžeme však zobecňovat, že přítomnost veršů automaticky směřuje k vyššímu stylu, Tulák ve verších také komentuje sledovanou realitu, avšak jeho generalizace mají charakter expresivní, přesto civilní. Množství slov je z dnešního pohledu již knižních (*kolotat, čekat se*) Svoji roli hrají i výslovnostní odchylky, mravenci syčí a slimáci šišlají. Syčivost společně se stručností a věcností podtrhuje nebezpečnou a krutou národu mravenců, šišlavost doslova bezzubost těch, kteří aktivně neubližují, přesto v pasivní roli zlo páchají.

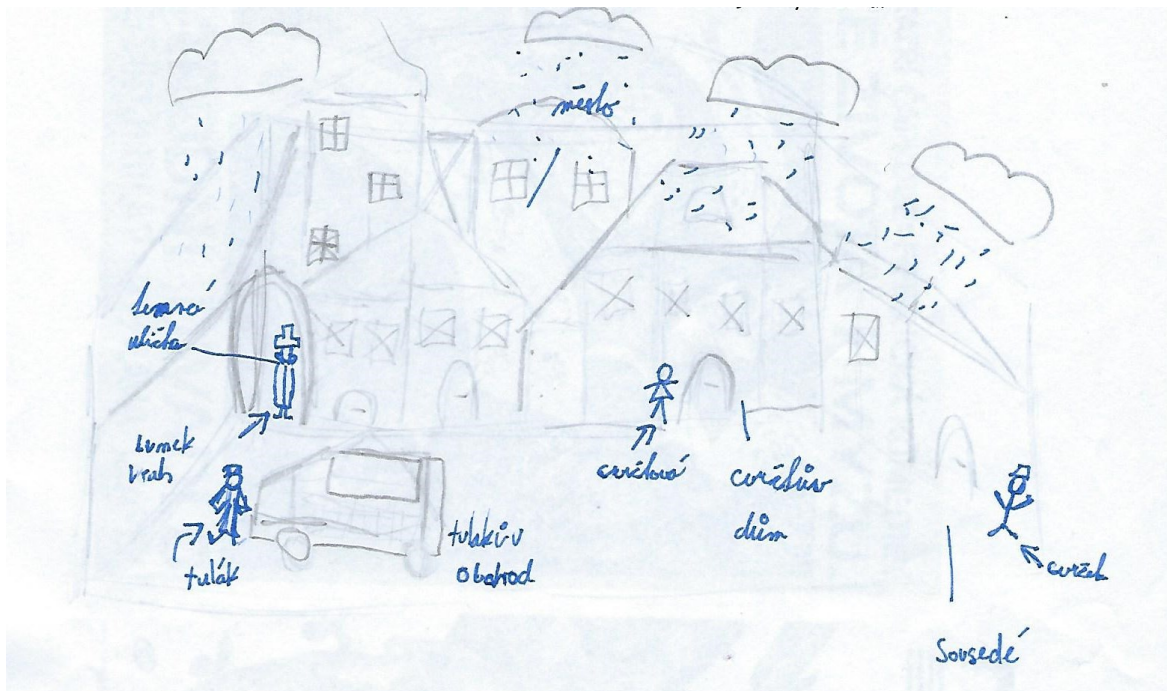
Ze slovních druhů zmiňme výskyt citoslovcí, často jde o citoslovce smíchu (Motýli, Cvrčkové), ale i říhání (Parazit), podivu (Tulák) a víření (Jepice), jimiž autoři umocňují zvukovou stránku dramatu.

Za pozornost stojí rovněž problematika zvolání, zámlk a otázek. Výkřiky a příkazy jsou typická forma komunikace mravenců. Motýlové se uchylují ke zvolání, když chtějí dodat svým povrchním projevům vážnost a důležitost, zatímco zvolání tuláka je nejčastěji motivováno podivem či zděšením a pobouřením. Naopak postavy, které nemají jasný cíl jako Larvička či Kukla, svoje repliky končí zámlkou uprostřed věty. V dramatu rozlišujeme tázání dvojího typu, otázky všech postav kromě Tuláka jsou orientované ke zjištění prostých faktů, např. kde je kulička, zda někdo má děti. Tulákovy otázky se zaměřují spíše na podstaty jevů, konkrétně na podstatu člověka.

Okrajově ve hře nacházíme skryté monology v dialozích. Dialogy v pravém slova smyslu nedokáže vést Kukla, čímž jen zdůrazňuje svůj nezáměr o svět kolem sebe, nefunkčnost dialogů se projevuje v bitvě mravenců, kdy se ve vřavě navzájem neposlouchají. Někdy narušení dialogu má i funkce čistě komickou, např. když skáčou Chrobáci do řeči Tulákovi, a díky tomu si situaci ohledně zmizení kuličky špatně vyloží.

O jazyku díla můžeme obecně říci, že autoři volí výrazy vyvolávající pocit běžně mluvené řeči, familiárnosti, přátelské a bezpečné atmosféry, forma tak zásadním způsobem odporuje významu, kdy reálný smysl těch nejroztomilejších a nejkomičtějších replik je často i značně mrazivý, jak jsme uváděli již v *didaktickém potenciálu textů*.

9.8 Práce kulisáka

9.9 Černá historka

Laciné Porsche

Žena se rozhodla za pouhých 500 eur prodat luxusní auto svého manžela.

Manžel si před půl rokem vzal život, když si v odlehlém místě v lese zavedl do vnitřku svého Porsche výfukové plyny.

Auto a v něm pomalu tlející mrtvola byly objeveny až o čtyři měsíce později. Mrtvolný zápach už nebylo možné z auta dostat. Nakonec už ho paní a dědička nemohla ani cítit.